

Dacia provincia határa

Visy Zsolt

A dák állam Decebal vezetése alatt komoly fenyegetést jelentett a Római Birodalom számára a Kr. u. 1. évszázad utolsó éveiben. Domitianus (Kr. u. 81–96) súlyos háborút folytatott ellenük (85–88), amelyben két római hadtest is elveszett. A dák kérdés végleges lezárása céljából Traianus (Kr. u. 98–117) két nagy háborút indított ellenük, a másodikban már a birodalom hadseregének majd harmada küzdött ki a végső győzelmet. A kemény ellenállást súlyos megtorlás követte: Eutropius római történetíró szerint olyannyira megfojgatoszott az új tartomány lakossága, hogy a birodalom minden részéből toborzott telepésekkel kellett feltölteni a népeséget: *Traianus Dacia victa ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decibali viris fuerat exhausta.* („Dacia legyőzése után Traianus a Római Birodalom minden részéből megszámlálhatatlan embertömeget telepített oda a városok és földek művelésére. Dacia ugyanis Decebal hosszú háborúja során elvesztette férfilakosságát.” *Breviarium ab urbe condita* VIII. 2, 6.) A nagyarányú betelepítést a régészeti és az epigráfiai anyag alátámasztja.

A két hadjárat között elfoglalt területeket a Vaskapu környékén és a román alföldön a Duna déli oldalán lévő Felső- és Alsó Moesiához csatolták, és a győzelem után megalapított Dacia határait részben ezek figyelembe vételével alakította ki Traianus. Utóda, Hadrianus (Kr. u. 117–138) azonban a traianusi hódítások feladása mellett döntött, és visszavezényelte a római seregeket. Ez az intézkedése elsősorban az Eufrátesz menti területek kiürítését jelentette. Csupán két traianusi tartománynak kegyelmezett meg, Arabiának és Daciának. Az előbbi a Földközi-tenger utolsó, nem közvetlen római uralom alatt álló tengerparti területe volt, a másik pedig híres volt arany- és sókincséről. A gazdasági és politikai érdekek megfelelő döntés során azonban lecsökkentette Dacia addigi területét, mivel kiürítette Munténiát és a Dierna–Tibiscum vonalától nyugatra fekvő területet. Ez a tartomány ebben a formában mintegy 150 éven át, egészen Aurelianus (Kr. u. 270–275) uralkodása elejéig fennállt, igaz, az utolsó mintegy 15 évben már csupán névlegesen. A császár azonban nem egyszerűen feladta a provinciát, hanem egy kivételes döntéssel egyben egy új Dacia tartományt (*Dacia nova*) hasított ki Moesia területéből a Duna déli oldalán *Serdica* (Szófia) központtal, és a maradék lakosságot áttelepítette oda:

cum vastatum Illyricum et Moesiam videret, provinciam Transdanuvinam Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu ac provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesia conlocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.

Amikor Moesia és Dacia pusztulását látta, a Traianus által alapított Dunán túli Daciát a hadsereg és a lakosság kivonásával feladta, mivel nem bízott abban, hogy meg tudja tartani, és az onnan kitelepített népességet Moesiában telepítette le, és ezt, amely most a két Moesiát elválasztja egymástól, saját Daciájának nevezte el.

SHA Vita Aureliani 39, 3

A régészeti és történelmi kutatások mára elvezettek odáig, hogy mind a tartomány kronológiáját, mind pedig területének, határainak alakulását megbízhatóan ismerjük. A területi lehatárolást azonban mindmáig befolyásolja a traianusi nagyobb és a Hadrianustól kezdve kisebb provinciális terület gyakran egybeeső határvonala. A 19. századi elképzeléseket, amelyek esetenként az egész magyar Alföldet és a Fekete-tenger északi partvidékét is Dacia területeként rajzolták meg, az alaposabb magyar, majd román–magyar kutatás fokozatosan helyesbítette, de egyes román kutatóknál a legutóbbi időkig felmerült az az elképzelés, hogy a Bánát is Dacia része volt, amit eszerint a Maros, a Tisza és a Duna határolt volna a nyugati oldalon (1. ábra). Ennek immár tudománytörténelmi példája a *Tabula imperii Romani* e területet ábrázoló szelvénye (2. ábra), amelyiken – miután a magyar és jugoszláv kutatók nem tudták meggyőzni román partnereiket nézetük tarthatatlan voltáról – Dacia a két változat szerinti nyitott határral úgy szerepel, ahogy az egyes országok területén a kutatók megrajzolták. Ez a vita a kilencvenes években lezárult, és E. Nemeth jóvoltából végleges megoldásra jutott. Ő ugyanis bebizonyította, hogy a bánáti nyugati erődvonala Viminacium (Kostolac) és Tibiscum (Zidovar) között csak Traianus korában volt használatban, Hadrianus alatt a Dierna (Orsova) – Tibiscum (Zsuppa) erődvonala vette át ezt a szerepet mint tartományi és birodalmi határ.

A másik vitatott határvonal a román alföldön van, ahol – lát-szólag – két határvonalat épített ki a római haderő. Az egyik az Olt mentén helyezkedik el a Vöröstorony-szorostól egészen a folyó dunai torkolatáig. A szabályos *auxiliaris* (segédcsapat)

táborok az Olt nyugati partján sorakoznak. Van azonban ettől keletebbre is egy erődített vonal, de ez elsősorban őrtornyokból és egy sáncból áll, és csak néhány helyen épültek kisebb, nagyjából 100 főre méretezett táborok (itt most nem említve a traianusi korszak még ettől a vonaltól is keletebbre található néhány táborát). A modern szakirodalomban *limes transalutanus*ként ismertté vált út, sánc- és kiserőd-sor alig 10 km-rel keletebbre indul az Olt torkolatától, észak felé haladva azonban messze elkanyarodik kelet felé, a Törösvári szoros irányába. A román kutatás némi bizonytalankodás után megállapította, hogy ez a „limes” Septimius Severus (Kr. u. 193–211) idején létesült, és mintegy 50 éven keresztül volt használatban. Az erőd sor és a mellette haladó út értelmezése körül hosszas vita bontakozott ki, de a román kutatók mindmáig többnyire úgy gondolják, hogy ez igazi határvonal, vagyis fennállása idején Dacia területe egészen eddig a vonalig terjedt ki. Ez a nézet azonban elfogadhatatlan. A *limes transalutanus* csekély erőt

képező volta miatt nem lehetett Dacia provincia közigazgatási területének határa (3. ábra).

Ezt a nézetet az teszi elfogadhatatlanná, hogy tudjuk, az Olt-menti auxiliáris erődök ebben az időben is használatban voltak, a csapatok nem hagyták el őket, az pedig nem szorult különösebb indoklásra, hogy a csupán őrtornyokból és kiserődökből álló vonal a maga csekély létszámú haderejével nem lett volna képes feltartóztatni egyetlen komolyabb barbár támadást sem. A kérdést a sáncvonal régészeti kutatása és elemzése mellett az döntheti el, hogy milyen provinciális megtelepedésre utaló nyomok vannak a katonai létesítmények közelében, illetve a „*limes transalutanus*” és az Olt között. Az utóbbi évtizedekben fellendülő, szép eredményeket felmutató régészeti topográfiai kutatások mindmáig egyetlen római provinciális települést sem tudtak kimutatni ezen a területen, annál inkább a szabad dákknak tartott, római tárgyakat is tartalmazó, Chilia-Militari kultúra 2–3. századi emlékanyagát.

1. ábra. Dacia határvonala a korábbi román nézet szerint (forrás: Wikimedia)

2. ábra. A *tabula imperii Romani* L 34 lapjának részlete Dacia nyugat felé nyitott határával

A sáncvonal *limes*ként való értelmezése tehát elképzelhetetlen, de a kérdés továbbra is fennáll, milyen célból hozta létre Róma ezt a rendszert, és hogyan tudta azt biztosítani és fenntartani a szarmata roxolán települési területen. A második kérdésre könnyebb válaszolni, mint az elsőre. A markomann–szarmata háborúk lezárását követő, Commodus (Kr. u. 180–193) által kötött békeszerződések a Duna-vidéken római hegemoniát biztosítottak az itt élő germán és szarmata népek fölött. Ennek eredményeként római épületek is létesültek barbár földön, és római tisztek gyakoroltak bizonyos értelemben felügyeletet az egyes törzsek fölött, amint arra vonatkozó adatokkal rendelkezünk a Pannoniától északra élő kvádok esetében. Ugyanitt fordult elő, hogy a békét megtörni készülő kvád királyt, Gaiobomarust Caracalla (Kr. u. 211–217) egyszerűen magához rendelte és kivégeztette. Noha nem rendelkezünk hasonló adatokkal a Dacia inferior előterében élő roxolánokkal kapcsolatban, de feltehető, hogy ezen a határvonalon is hasonló rendszer működött, elősegítve a római hegemonia és a béke fenntartását.

A „*limes transalutanus*” azonban nem egy-két épületből áll, hanem egy összefüggő, erődített sáncvonal, ami egy sajátos irányban halad a Duna és a Kárpátok között. Minthogy határvédő erődíjcsatlaként való értelmezése kizárható, csak egy lehetőség marad, az erődített útként való értelmezés. És valóban, ha ebből indulunk ki, a rendszer megnyugtató magya-

rázatot kap. Nem lehet véletlen, hogy a sáncvonal és a mellette haladó út a Törcsvári szoros felé halad, ami már önmagában is arra utal, hogy a sánc vonalában egy utat kell látni. A kérdés azonban az, hogy mi értelme volt egy olyan utat kialakítani és őrtornyokkal biztosítani, amelyik csupán azt a célt szolgálja, hogy a Dunától rövidebb úton – de ellenséges földön! – lehessen bejutni a Kárpátok délkeleti sarkába. Ha azonban tovább követjük ennek az útnak a valószínű vonalát, akkor megkapjuk a logikus magyarázatot. A Kárpátokon belül ugyanis több auxiliáris erőd található ebben a vonalban, a Törcsvári-szoros közelében Barcarozsnyónál (Râșnov), majd Nagyborosnyónál (Boroșneu Mare) a Bodza (Buzău)-szoros közelében, az Ojtozi szoros kijáratánál pedig Bereck (Brețcu) mellett. Ezen a szorosan lehetett kijutni a moldvai területekre, majd onnan a Duna nagy kanyarulatánál lévő Troesmis *legio* erődbe és a Fekete-tenger északi partvonalán virágzó görög városokba, amelyekkel Róma mindvégig intenzív tengeri és szárazföldi kapcsolatot tartott fenn.

A „*limes transalutanus*” tehát nem más, mint a Moesiát Troesmisszel, Olbiával és más görög városokkal összekötő, barbár területen át vezető erődített kereskedelmi út déli szakasza. Ilyen utakat másutt is létesített Róma. A legközelebbi példáért nem is kell Daciát elhagyni, hiszen hasonló út létesült Dacia és Pannonia között a Maros mentén és az alföldi hátságon egészen Lugióig (Dunaszekcső), de több kereskedelmi út

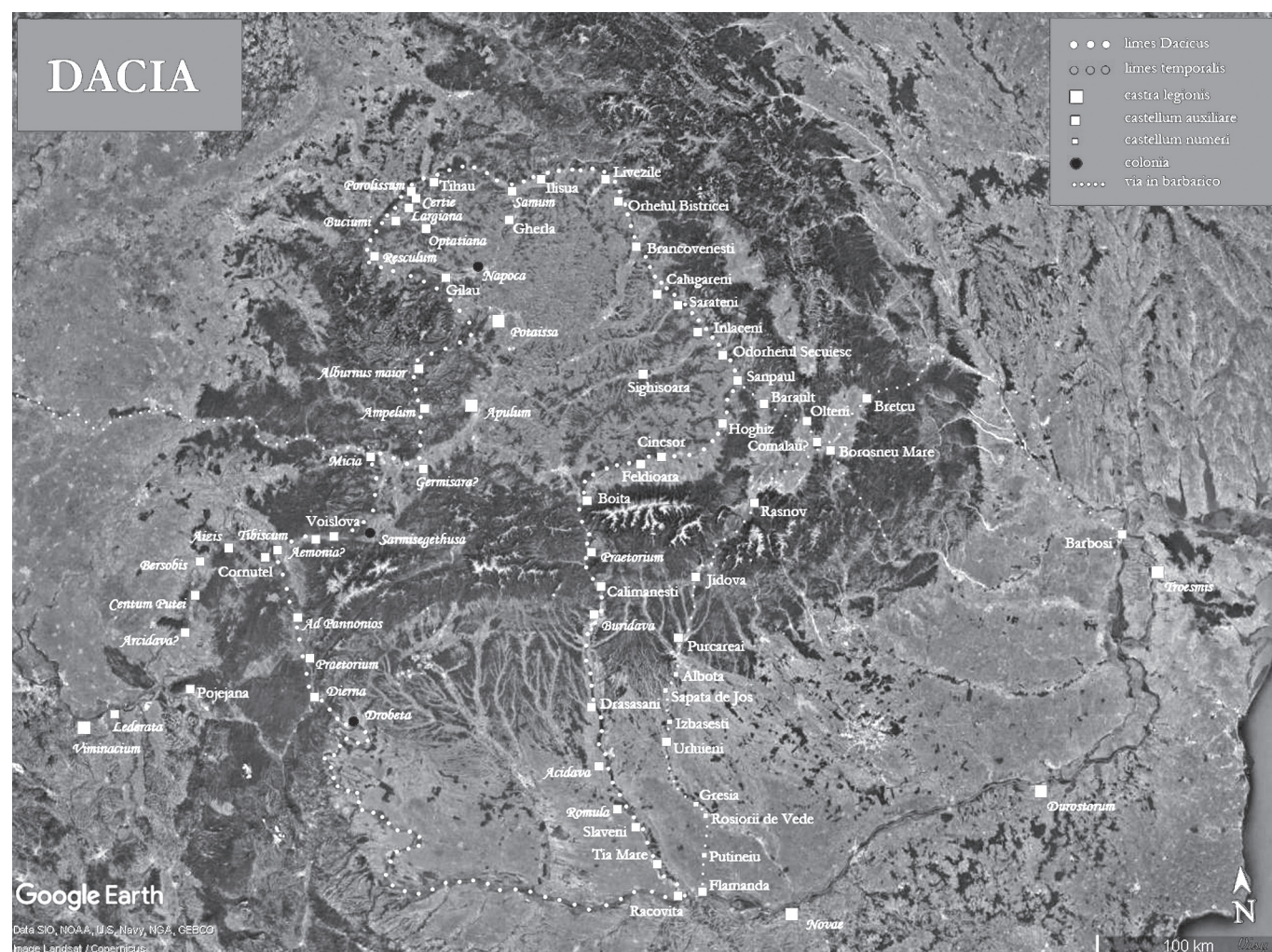
létét lehetett kimutatni a két tartomány között Aquincum (Budapest) és Porolissum (Mojgrád), illetve Aquincum/Intercisa (Dunaújváros) és a Sebeskőrös közelében lévő Sebesvár (Bologa) határerődítmény között. Ezek az elsősorban kereskedelmi, de adott esetben katonai célra is használt utak addig éltek, addig voltak használatban, ameddig a szövetségi szerződés és a kihelyezett őrség garantálta biztonságos használatukat.

A „*limes transalutanus*”, illetve a Fekete-tenger északi partjáig haladó út nyomvonalát nem ekkor alakították ki, hisz ez már az őskorban is használatban volt. Az sem véletlen, hogy manapság is ezen a vonalon halad egy fontos út, az E574, a Dunától, Turnu Magurelétől kiindulva a Pitești–Brassó–Bereck vonalon Bákó/Bacau felé, jelezve, hogy a román alföldön létesített sáncvonal valóban egy út jelzésére, megerősítésére szolgált.

Ezek után meg kell vizsgálni a Kárpátok délkeleti sarkában lévő auxiliáris táborok szerepét. A fentebb meghatározott nyomvonalon van Barcarozsnyó/Râșnov a Töröcsvári-szoros bejárata közelében, és Bereck az Ojtozi-szoros torkolatában. Mindkettő szerepe nyilvánvaló: a szorosok védelme. Ugyanez lehetett a szerepe a Nagyborosnyó/Borosneu Mare mellett emelt tábornak is, hiszen itt ágazik ki dél felé az az út, amelyik a Bodzai-szoroson keresztül a Kárpátokon kívülre vezet.

A nagyborosnyói tábor másik szerepe annak az útkereszteződésnek a megszállása, amely, amint azt lentebb lehet látni, Barót (Barault) felől keresztezte ezt az utat. Ezek az erődítmények tehát nem Dacia határvonalán helyezkednek el, nem a tartományt, hanem a fontos kereskedelmi utat védtek.

Dacia provinciális területének a határvonalát nem itt, hanem ettől távolabb, az Olt mentén van. A Déli Kárpátok áthatolhatatlan hegylánca nem tartozott a provinciához, ami a római logikát követve teljességgel érthető. Az itt állomásozó auxiliáris helyőrségek a Vöröstorony/Turnu Roșu szorostól kezdve a folyó jobb partján sorakoznak: Bojca/Boita, Földvár/Feldioara, Kissink/Cincșor, Olthévíz/Hoghiz. Itt húzódott Dacia superior déli határa, és vagy Olthévíz közelében, a Homoród torkolatánál kanyarodott északra a Homoródszentpálnál lévő következő erődhez, vagy tovább haladva Barótnál (Barault) fordult észak-északnyugatnak. Valószínűbb azonban, hogy a baróti és az oltszemi (Olteni) tábor egy olyan útvonal mentén épültek, amelyek összeköttetést biztosítottak Nagyborosnyó felé a Kárpátok délkeleti sarkán áthaladó kereskedelmi úthoz, amely természetesen nemcsak a 2–3. század fordulóján volt használatban, hanem korábban és később is. Az előretolt erődökben állomásoztatott csapatok természetesen Dacia hadseregéhez tartoztak.

3. ábra. Dacia határvonalát a legújabb kutatások alapján

Dacia erdélyi területét túlnyomórészt hegyi határok övezték. A birodalom más területein is kialakított hasonló határokra az jellemző, hogy egyrészt igyekeztek kihasználni a topográfiai sajátosságokat, és ennek megfelelően a határvonal hegyvonulatok gerincére került, másrészt az, hogy a határvédő táborok a hegyvonulatok lábánál húzódó völgyekben épültek, amivel biztosítani lehetett a katonaság és a civil lakosság téli-nyári megélhetését és a biztonságos közlekedést. Ezek olyan közel épültek a gerinceken húzódó, őrtornyokkal megtűzdelt határhoz, hogy a beláthatóság fennmaradjon, tehát néhány mérföld távolságra. Ezt először Dacia nyugati *limese* mentén, a Meszes hegységnél sikerült bizonyítani, nemrégiben pedig a Székelyföldön húzódó keleti határ mentén Marosvécs/Brâncovenesti és Székelyudvarhely/Odorheiul Secuiesc között. Az elv következetes alkalmazásával, a topográfiai körülmények alapos mérlegelésével meghúzható pontos határvonal szűkíti a tartomány korábban feltételezett területét, mivel egyes Dacia-térképek az ismert táborhelyektől 10-20 km-re jelölik be a tartomány külső határát.

A Dacia-kutatás egyik régi adóssága a Sebesvár/Bologa és a Micia közötti határ pontos azonosítása a Bihari-hegységen és az Érchegységen keresztül. Az eddigi kutatások hiábavalónak bizonyultak, csupán az Érchegység aranyban gazdag területén rendelkezünk elegendő forrással (Abrudbánya/Abrud, Verespatak/Roşia Montană), ahol egy római helyőrség is állomásozott. A Sebesvár és Vecel között általában egyenes észak–déli vonalban meghúzott határvonal azonban csak feltételezés. F.

Marcu legújabb kutatásai derítették fényt a valós helyzetre, miután több olyan őrtornyot talált a Sebes-Körös mentén, amelyek Sebesvártól nem dél, hanem kelet felé vezetnek. Ennek alapján rajzolta meg azt a térképet, amelyiken a két hegység nagyobb részét kizárja Dacia területből, és csak az aranybányák vidékét tekinti provinciális területnek.

F. Marcu felismerése természetesen további következtetések levonását is lehetővé teszi. Szakítani kell azzal a gondolattal, hogy Dacia olyan körkörös védelemmel rendelkezett, amelynek a közepén a két *legio* állomásozott Alba Iuliában (Gyulafehérvár/Alba Iulia) és Potaissában (Torda/Turda), hiszen a határvonal átrajzolásával ezek immár a provinciális határ közelébe kerültek. Ugyancsak határerődítménnyé lépnek elő a gyalui (Gilău) tábor és a Maros mentén lévő táborok (Székelykocsárd/Razboieni, Algyógy/Geoagiu). Ennek alapján újra kell gondolni a provincia katonai stratégiáját, valamint a daciai hadsereg csapatainak diszlokációját.

Eutropius egy másik adatát ritkán idézi a szakirodalom (*Brev. VIII. 2*): eszerint Dacia provincia *decies centena m(ilia) p(assuum) in circuitu tenuit*. A római mérföld általában elfogadott 1483 m távolságát alapul véve a tartomány határának a hossza eszerint $1000 \times 1483 \text{ m} = 1\,483\,000 \text{ m}$, vagyis mintegy 1483 km. Érdemes ezt a távolságot rámérni a fentiek alapján megrajzolható tartományra. Az a meglepő eredmény jön ki, hogy Dacia most leírt határvonala Eutropius adatával megegyezően valóban mintegy 1450 km volt, ami közvetve ugyan csak a módosított határvonal helyességét igazolja.

Tájékoztató bibliográfia

- Gudea, N. 1997. „Der dakische Limes”: *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, 44.
- Ferenczi I. 1956. „A római Dacia kiterjedésének, védelmének és felosztásának kérdéséhez”: *Victor Babeş és Bolyai Egyetemek Közleményei*. Társadalomtudományi sorozat, I, 153–173.
- Ferenczi I. 1974. „Neue Forschungsergebnisse über den Limes des innerkarpatischen Dakiens”: *Dacia* 18, 127–136.
- Gudea, N. 1979. „The Defensive System of Roman Dacia”: *Britannia* 10, 63–87.
- Marcu, F. 2016. „Frontierele Imperiului Roman în România”: *Limes* 1, 4–10.
- Nemeth, E. 2005. *Die Armee im Südwesten des Römischen Dakien*. Timișoara.
- Soproni S. (szerk.) 1968. *Tabula imperii Romani. Aquincum – Sarmizetegusa – Sirmium. Auf dem Grunde der Weltkarte 1:1000000, L-34 Budapest*. Budapest.
- Țentea, O. – Matei-Popescu, F. 2018. *Between Dacia and Moesia inferior. The Roman Forts in Muntenia under Trajan*. Bucharest.
- Tudor, E. S. 2018. „Watching and Warning along the Limes Transalpinus. The Research for Watchtowers along its Southern Sector”: C. S. Sommer – S. Matešić (szerk.): *Limes XXIII. Proceedings of the 23rd International Limes Congress in Ingolstadt 2015. Akten des 23. Internationalen Limeskongresses in Ingolstadt 2015*. Beiträge zum Welterbe Limes Sonderband 4. Mainz, 331–340.
- Visy Zs. 2009. „The Mapping of the South Western Limes of Dacia”: W. S. Hanson (szerk.): *The Army and Frontiers of Rome. Journal of Roman Archaeology*, Supplementary series. Portsmouth – Rhode Island, 115–126.
- Visy Zs. 2009. „Römische Machtpolitik im Vorfeld der Provinzen Pannonia und Dacia”: *Specimina nova* 13, 219–229.
- Visy Zs. 2009. „Régészeti kutatások Dacia superior keleti határán”: *A Molnár István Múzeum Kiadványai* 1, 107–115.
- Visy Zs. 2014. „Some Notes on the Eastern Corner of the Province Dacia”: S. Cociș (szerk.): *Archäologische Beiträge – Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. Cluj-Napoca, 65–68.